

Nunquam autores, semper interpretes. A magyarországi fordítás-irodalom a 18. században

Szerkesztette Lengyel Réka, Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2016, 419 l.

Ha ennek a Lengyel Réka szerkesztette, fontos tanulmánykötetnek a jelentőségét akarjuk meghatározni, akkor talán nem is abban láthatjuk e vállalkozás lényegét, hogy a fordításirodalom keretében vizsgálódik (hiszen e terület elméleti és gyakorlati felmérésére az utóbbi időben számos kötet vállalkozott, nemzetközi viszonylatban éppúgy, mint magyar nyelven). Ám az, hogy fordításirodalom tematikai felfedezése ezúttal együtt járt egy irodalomtörténeti korszak exponálásával, azaz a kötet a 18. századi fordítások vizsgálatára összpontosít, mindenképpen figyelemre méltó és nagy távlatokat nyitó kezdeményezés. Azért is, mert ennek a korszaknak a fordításokhoz való viszonya – különösen a magyar kultúra vonatkozásában – jórészt feltáratlan, számos és szétszórt kutatási előzmény összegezésére és szintetizálására lenne szükség. No meg azért is, mert éppen a 18. században igen fontos jelenség a fordítások készítése – bármilyen sokfélélt jelentsen is a fordítás szó ebben az időszakban. Ha már a magyar irodalomtörténet-írás hagyományosan, Toldy Ferenc-i alapokon állva a romantikus eredetiség mércéjét alkalmazta a korszak megítélésében, s ennek alapján marasztalta el irodalmi termése nagy részét, logikusan adódik a következtetés: a 18. század sajtószerepét érdemes lenne azon a mércén mérni, amely annak egyik lényeges jelenségét veszi alapul. Ez pedig a fordítás lehet.

Mégsem volt ez a logikai következtetés jó darabig magától értetődő. Ennek érzé-

keltetésére álljon itt egy személyes történet, hogy látni lehessen: nem csupán tudománytörténeti távlatban, hanem saját, egyáltalán nem távoli személyes sorsában is megtapasztalhatta valaki a fordítások kirekesztésének irodalomtörténeti gyakorlatát. Alig valamivel húsz évvel ezelőtt, 1996-ban, az akkor Rómában megrendezett Hungarológiai Kongresszus résztvevőjének jelentkeztem (nem is annyira a saját ambícióból, mint témavezetőm jóindulatú ösztönzésére). A beadott előadásterve- met azonban a szervezők elutasították, s még írásba is foglalták azt a véleményüket, hogy Pajor Gáspár Moses Mendelssohn-fordításáról (a címe: *Fédon*), amelyről beszélni akartam, nem lehet (nem ajánlatos, nem szabad) előadást tartani – egy olyan konferencia keretében egyébként, amely a kereszténység és a vallás kérdései köré szerveződött (csak emlékeztetőül: a Mendelssohn-kötet, s így a fordítása is a lélek halhatatlanságáról szólt). Merthogy egy ilyen konferencián fordításról nem beszélünk – válasszak más témát, akkor jöhetnek. Nem értettem az indoklás logikáját, s nem is értettem vele egyet, így aztán nem választottam más témát. Nem is vettem részt a konferencián.

Nem akarom túlértékelni ezt a kis történetet, hiszen a szervezők meg is tisztelték azzal, hogy egyáltalán meg akarták indokolni, miért nem vehetek részt a konferencián, s még az elutasítás sem volt végleges vagy bántó, hanem kifejezetten udvarias. De talán valamit mégis jelez ez az eset abból a szemléleti átalakulásból,

amelynek végpontját ez a tanulmánykötet mutatja. Mostanra immár (és végre) komoly szakmai konferencia tárgya lehetett a 18. századi magyarországi fordításirodalom, noha – ennyit talán rögzíthetünk – nem is olyan régen még nem volt ez ennyire magától értetődő.

Persze ez a kötet nem lezáró és szintetizáló mű. Annak nyilván még nem is jött el az ideje, s egy sokszerzős tanácskozási alapján megszerkesztett tematikus tanulmánykötet aligha tudná ezt a feladatot elvégezni. Inkább a terület felmérésére, a lehetőségek és a hiányok bemutatására van most szükség – s ezt ettől a munkától meg is kapja az olvasó. Szintén helyes megoldás, hogy a kötet nem elsősorban fordításelméleti megfontolások exponálását vállalta magára. Ugyanakkor számos teoretikus megfontolás jelen van az elemzések gondolati előfeltevéseiben, csupán mindez a történeti-filológiai vizsgálódás formájában mutatkozik meg. E megfigyelések között akadnak olyanok, amelyek némely ponton jelentősen finomíthatják az eddigi bevett véleményeket. Például a célnyelvi nyelvi-kulturális kontextus leírásának, analízisének az igényében jelen kötet igen érdekes módon képes árnyalni az elméleti következtetéseket, hiszen egy sajátos periódus speciális történeti anyagával szembesül.

A tanulmányok igen izgalmasak, mert számos vonatkozása kerül itt elő a fordítások lehetséges vizsgálatának. Így az érzékelt problémák éppúgy sokszínű képét rajzolják ki ennek a kutatási iránynak, mint ahogy módszertanilag is változatos a kép. Csak néhány példát említve: talá-lunk itt mintaszerű tanulmányt egy nyilvánvaló könyvsiker (jelen esetben persze egy fordítás) teljes körű filológiai feltárásáról, s Knapp Éva ezen dolgozatában

legalább annyira tanulságos a popularitás kérdésének és lehetséges okainak a felvillantása, mint az átültetés szövegszerű vizsgálatának részletei. Csörsz Rumen István és Szilágyi N. Zsuzsa dolgozata hasonló kérdésfeltevést exponál, csak mind- ezt egy román nyelvű ponyva magyar közegbe való átültetése kapcsán. De van itt olyan tanulmány is, a Balogh Piroskáé, amely az esztétikai szókinccs megfeleltetésének kérdéseivel foglalkozik, azaz végsősoron egy szakterminológiai vizsgálat eredményét kapjuk meg. Laczházi Gyula egy Wieland-regény fordítása kapcsán a mű eltérő esztétikai értékelésével foglalkozik, azaz a fordítás során megmutatókozó különbségeket hermeneutikai dimenzióba emelve írja le. Lengyel Réka tanulmánya pedig módszertani szempontból nyit új távlatokat: egy, már megoldottnak tűnő fordítási probléma, egy fordítás attribulásának a kérdését veti föl újra, s ezzel a téma új aspektusait mutatja be, kihasználva az internet kínálta újabb lehetőségeket – s ezzel arra hívja fel mindenki figyelmét, hogy érdemes lenne újra elővenni a 18. századi magyarországi irodalomtörténet kapcsán azokat a filológiai kérdéseinket, amelyekhez korábban feltétlenül külföldi könyvtárakban folytatott kutatómunka kívánczolt volna, mert a világhálón megnyíló újabb lehetőségek e problémák könnyebb megoldását tehetik lehetővé. Penke Olgá dolgozata viszont azáltal tud jelentősen újat hozni, hogy kéziratos fordítást mutat be.

A kötet egyik újdonsága abban áll, hogy a megvizsgált nyelvi érintkezések (ha nem is teljesen arányosan, de) sokrétűen vannak képviselve benne: a latin és a magyar közti fordításokat vizsgálja Csorba Dávid, Báthory Orsolya, Pintér Márta Zsuzsanna, Lengyel Réka, Knapp Éva, Polgár

Anikó, Szörényi László, Balogh Piroska és Lázár István Dávid, a francia és a magyar viszonylatokat Balázs Péter, Penke Olga, Vörös Imre, Kovács Eszter, a német átvételeket Laczházi Gyula, Bodrogi Ferenc Máté, s mutatóban akad példa a román (Csörsz Rumen Istvánék) és a szlovák kapcsolatra is (ez utóbbira Brutovsky Gabriella). Jól láthatólag tehát a latinitás áll a leginkább a tanulmánykötet reprezentálta kutatás homlokterében – s ez alapvetően jól is van így, hiszen a magyarországi 18. század kapcsán itt vannak a legnagyobb fehér foltok. Mindazonáltal az a törekvés, hogy emellé felsorakoznak más irányokat és tájékozódásokat felmutató fordítástörténeti tanulmányok, nem egyszerűen csak a kötet sokszínűségének tesz jót. Hiszen a nem latin szövegek átültetésével kapcsolatos vizsgálódások a szövegekkel való foglalkozásnak új aspektusait is fel tudják mutatni, s olyan művelődéstörténeti viszonylatokat tehetnek plasztikusabbá, amelyek nélkül aligha lehetne elképzelni a bemutatott korszak világát. Érdemes hangsúlyozni, hogy tematikusan is igen tág a kötet horizontja, hiszen az egyházi irodalom, a közköltészet, az esztétikai irodalom fordítása éppúgy helyet kapott benne, mint a szépirodalom anyaga. S említjük meg azt is, hogy a korszak népszerű és fontos olvasmányai mellett (mint például a könyvsikernek tekinthető imakönyvek) az irodalomtörténeti kánon fontos figurái is felbukkannak itt: Mikes Kelemen, Kazinczy Ferenc, Verseghy Ferenc vagy Révai Miklós mindannyian külön tanulmányban kerülnek elő.

Bár a kötet alapja bevallottan egy sikeres, tematikus konferencia volt, ez a könyv mégsem egyszerűen konferenciakiadvány. A szerzők többsége tovább alakította és bővítette egykori előadását, ez jól lát-

szik a felolvasható szöveg többszörösét kitevő, kidolgozott tanulmányokon, vagy éppen olyan függelékeken, amelyek semmiképpen nem lehettek részei egy konferenciaelőadásnak. Gondoljunk csak arra a táblázatra, amelyet Balogh Piroska csatolt a tanulmányához, ez ugyanis magyar, latin, ógörög és német terminológiai szótárnak tekinthető a 18. századi esztétikai traktátusok szakkifejezéseinek a fordításához; vagy a Knapp Éva tanulmányának végén megjelenő fontos bibliográfiára a VI. Pius pápának tulajdonított imakönyv különböző kiadásairól. Az, hogy a kötet többségében sokkal kidolgozottabb tanulmányokat tartalmaz, mint amelyek elhangzottak, fontos pozitívum. Csak egy váratlan következménye van. Rosszul járnak ugyanis ebben az összehasonlításban azok a szerzők, akik megelégedtek a felolvashatóság terjedelmi kereteivel és kidolgozottsági szintjével, s nem dolgoztak többet a tanulmányukon. Mint ahogyan ez Szörényi László érdekes és informatív tanulmányában megfigyelhető. A szerző a Révai Miklós latin nyelvű verseiről szóló, kiváló dolgozatában, amely már csak a téma újszerűsége miatt is megérdemelte volna a bővebb kidolgozást, megmaradt a felolvasható terjedelmű konferencia-előadás kereteinél, s ezzel inkább hiányt és csalódottságot ébreszthet az olvasóban: hiszen itt rendelkezésre állt a terjedelem egy nagy tanulmány közlésére is, s kérdés, lesz-e ehhez a feladathoz valaha még ilyen jó alkalom, s leginkább: ilyen jó szöveggörnyezet.

A tanulmánykötet módszertani sokszínűségét mutatja az is, hogy békésen megférnek benne a filológiai kérdések alapos tisztázásának lépései (erre példaként Csörsz Rumen Istvánék, Lengyel Réka vagy Knapp Éva tanulmányai em-

líthetők), de megfigyelhető az is, ahogyan más tanulmányok a fordításokat létrehozó vagy éppen felhasználó társadalmi környezetre fókuszálnak (ilyenek például Csorba Dávid vagy Hegyi Ádám dolgozatai). Emellett komoly eredményekre vezet, ahogy néhány szerző egy-egy szövegnek az alapos összevetésére vállalkozik a forrásával: ilyen például Polgár Anikó és Szörényi László tanulmánya a líra, Hege-dűs Béla tanulmánya pedig a prózaepika kapcsán.

Ha az ember, ahogyan ez egy recenzióban szokás, a hibákat akarja szóvá tenni, örömmel rögzítheti: a kötetnek igen gondos a szerkesztése és a szöveggondozása. Csak két apróságra hívnám fel a figyelmet. Lukácsi Zoltán és Lukácsi Márk azonos személy (a névmutatóban külön szerepelnek), csupán a Márk keresztnév a korábban bencés (jelenleg világi pap) szerző korábbi szerzetesi neve, amelyen korábban publikált. Valamint a Gintli Tibor szerkesztette *Magyar irodalomtörténet* című kötetet nem Szegeden adták ki, hanem Budapesten. Nem is értem, hogyan került a téves adat egy címléírásba (318), amikor a könyvön semmi tévesztésre vagy félreértésre okot adó elemet nem látni.

S egyáltalán nem hibaként említem, csupán mint továbbgondolandó ötletet, hogy Brutovsky Gabriella cikkében szerepel az az állítás, hogy Kazinczy jól tudott szlovákul (287). Ez egyáltalán nem magától értetődő kijelentés, bár a lényegével aligha vitatkoznék: a *Fogságom naplója* két aprócska szöveghelye valóban mutatja azt, hogy Kazinczy tudott kommunikálni szlovákul (erre lásd a kritikai kiadást: KAZINCZY Ferenc, *Fogságom naplója*, s. a. r. SZILÁGYI Márton, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2011, 79, 82). Arra azonban ezek az adatok nem elegendőek, hogy

Kazinczy nyelvtudásának mélységét és kiterjedését megítéljük, tehát aligha van alapunk arra, hogy „jó”-nak minősítsük ezt a nyelvismeretet. Szükség lenne arra, hogy majd valaki, lehetőleg egy tapasztalt szlovakista módszeresen áttekintse a Kazinczy-hagyatékot ebből a szempontból, újabb releváns nyelvi adatok után kutatva (e munkához a kritikai kiadás eddigi kilenc kötete már jelenleg is adhat muni-ciót). Egy dolog azonban már jelenleg is bizonyosnak látszik, legalábbis a *Fogságom naplója* alapján: Kazinczy számára legfőlegbb hétköznapi, nélkülözhetetlen kommunikációs eszköz lehetett a szlovák nyelv, de nem olyan nyelvtudás, amelyet mint becsült ismeretet és tudást érdemes számon tartani. Hiszen a *Fogságom naplójának* még az egyik rövidke, szlovák szövegtöredékét is lefordította Kazinczy, vagyis nem várta el, hogy az olvasó megértse (KAZINCZY, *i. m.*, 79) – ezt pedig a latin, német és francia nyelvű részeknél soha nem tartotta szükségesnek.

S ha már Kazinczyról és a *Fogságom naplójáról* esett szó: Lengyel Réka tanulmányában szerepel az az adat, hogy „a budai német színjátszótársulat első magyar nyelvű bemutatóján, 1784. november 14-én éppen Kónyi egyik fordítását, a *Gróf Valtron avagy a szubordináció* c. darabot adta elő” (145). Tán azt is érdemes azonban számon tartani, hogy majdnem tíz évvel később, az Első Magyar Játékszíni Társulat Martinovics Ignácék kivégzésének estéjén, 1795. május 20-án ugyanezt a darabot játszotta Budán.

Nyilván még számos aprócska adalékkal lehet bővíteni a kötet tanulmányainak világát, de mindez inkább azt mutatja: egy igen fontos, komoly tudományos értékkel rendelkező, kezdeményező jelentőségű munkával gazdagodott a magyarországi

18. század szakirodalma. Csak kívánni lehet, hogy a tanulmánygyűjtemény minél inkább töltse be azt a funkcióját, amelyért létrejött: a 18. századi fordításirodalom újrafelfedezését. S remélhetőleg készüljön el a folytatása is, amely tovább vizsgálja

a magyar (és magyarországi) kultúrának ezt a fontos területét.

Szilágyi Márton

ELTE BTK Magyar Irodalom- és
Kultúratudományi Intézet

Lengyel András: Az „esthajnali csillag”. Vázlatok és adatok Cholnoky Viktorról

Budapest, Nap Kiadó, 2015 (Magyar Esszék), 336 l.

A „kődlovag” jelző „ma már gazdag asszociációs kört indít be, de – sajnos – némileg félre is viszi az értelmezést” – írta néhány évvel ezelőtt LENGYEL András Lovik Károlyról (*Lovik Károly néhány levele*, Kortárs, 54[2012]/1, 49). Lovik Cholnoky Viktorral együtt valóban beleragadt az érdekes és tipikus, részleteiben minduntalan felfedezhető és értelmezhető, de a komplex újraolvasásnak rejtélyesen ellenálló szerzők kanonikus státuszába. Míg azonban Lovik rehabilitációja – sok más ködlovagével egyetemben – várat magára, Cholnokyé a rendszerváltás körüli időszakról fogva tulajdonképpen folyamatosnak tekinthető, és ebben, a szerzővel foglalkozó írások minőségét és mennyiségét tekintve Lengyel hatalmas szerepet vállalt.

A kötetben tizenkét tanulmány olvasható, amelyek 2011 és 2015 között a Forrás, az Irodalomismeret, a Kalligram, a Kortárs, a Magyar Könyvszemle és a Tiszatáj hasábjain jelentek meg, leszámítva a felvezető „kisregény” méretű írást. Egy-egy szöveg elemzése helyett (bár ilyenek is találhatók a válogatásban) Lengyel a vizsgált szerző karriertörténetének eddig ismert vagy ismeretlen eseményeit hozza közelebb a mai olvasóhoz, de ezeken keresztül a századfordulós irodalmi

intézményrendszer egyes jelenségeire is részletesebb rálátást kapunk. Cholnoky Viktor, aki harmincas éveiben jelentős, de csupán lokális körökben ismeretes írói-irodalomszervezői-újságszerkesztői tapasztalattal költözött a fővárosba, és – miután már 1906-ban megjövendölte azt – még a világháború előtt elhunyt, a korabeli irodalmi élet fontos hálózati csomópontjaiban foglalt helyet, és ha nem is vált a mai értelemben vett sztárrá, írói-újságírói körökben mélyen respektálták mai ésszel szinte felfoghatatlan munkabírását és minden tudományterületre kiterjedő, szerteágazó műveltségét. Köztük Kosztolányi is, akitől a kötet címében olvasható „esthajnali csillag” szerkezet is ered, és aki *Hrussz Krisztina csodálatos látogatása* című kísértettörténetében is megemlékezett a Cholnoky novelláiban visszajáró szellemekről, 1909 és 1913 között pedig három írást (két recenziót és egy nekrológot) is szentelt neki A Hétben. (A címben szereplő összetétel Kosztolányi Új Nemzedékben megjelent névtelen írásából, egy többrészes irodalomtörténeti áttekintés negyedik részéből származik 1920 őszéről.)

A kötet szövegei az *Egy-két szó, előljáróban* című bevezetés tanulságai szerint

vállaltan nem rendeződnek egy monográfia fejezeteivé, hiszen „ennek tárgyi feltételei hiányoznak”, az életrajz kronológiáját követő „tanulmányfüzér” (8) viszont így is lefedi Cholnoky veszprémi és budapesti pályafutását. A könyv megjelenésének évében úgy fogalmaztam volna, hogy a jelen gyűjteményes kötet egy majdani monografikus feldolgozás megkerülhetetlen előkészítéseként olvasandó vagy használandó fel – mindezt *Az esthajnali csillagénál szerényebb terjedelmű, részben más fókuszú kismonográfiám (Cholnoky Viktor, a szépíró. Írásgyakorlatok – publikálási stratégia – korai recepció*, Balatonfüred, Tempevölgy Könyvek, 2017) elkészítése után már teljes bizonyossággal kijelenthetem.

A *hasbeszélő* és az *Új világ* című Cholnoky-szövegekről szóló elemzések bizonyos értelemben kivételeknek számítanak, hiszen Lengyel András inkább Cholnoky egyes időszaki kiadványokhoz és prominens személyekhez fűződő kapcsolatait, illetve a szerző írásaiban megjelenő érdeklődési köröket, fő tematikai egységeket járja körül. Ezek egyike, az Amanchich Trivulzió nevű főhős köré szőtt történetfüzér már régóta vezérfonala a Cholnoky-rekanonizációnak, főleg, hogy – alátámasztva Kosztolányi mint erős *brand* szerepét Cholnoky Viktor egyidejű és utólagos hatástörténetében is – Esti Kornél előképeinek is tekinthető. A Hét 1906. július 29-ei (30.) számának nevezetes *Innen-Onnan* rovatában *Amanchich Antonio* címmel megjelenő rövid névtelen írás joggal köthető Cholnokyhoz, aki az Esti Kornélt megteremtő Kosztolányihoz hasonlóan Lengyel szerint „saját magát is belevetítette az Amanchich névvel jelzett novelláiba” (135). Ehhez kapcsolódik Cholnokynak az ugyanebben a rovatban > jellel publikált, több száz szövegből

álló, „magyarázó értékű dokumentációként” (270) értékelhető korpusza, amelyre szintén Lengyel hívta fel a figyelmet, megadva az alaphangot a szerző publicisztikájának mélyrehatóbb tanulmányozásához. Egy másik tanulmány (*Meddig volt A Hét segédszerkesztője Cholnoky Viktor?*) a szerzőnek a Nyugat előtt már szűk két évtizeddel korábban elinduló modern irodalmi orgánumban betöltött szerepét vizsgálja, míg *A „kifordult tény” alakzata: Kosztolányi, Cholnoky Viktor és A Hét* című írás legalább annyira szól a két szerző kapcsolatáról, mint Cholnoky publicisztikai tevékenységéről, vagy a honi Shakespeare-kultuszban vagy kultuszépítésben betöltött szerepéről. Ugyanitt találhatjuk meg azt a hivatkozásban elbujtatott, de lényegi megjegyzést is, miszerint Kosztolányi nemcsak az előbb említett novellában, de *A léggömb elrepül* című kisprózában is „mestere” alakját örököltette meg (169–170).

Cholnoky anonimitásához és *A Hét*-hez egyszerre kapcsolódik az a „tényfeltáró” vizsgálat, amely a szerző Népszavában vállalt szerepére koncentrálna. A korabeli viszonyokról árul el egyet s mást, hogy – az itt bővebben nem bemutatható, Lengyel által módszeresen, filológiai pontossággal rekonstruált összefüggésrendszer nyomán – a több, egymással eltérő politikai-ideológiai horizonton mozgó időszaki kiadványban való permanens jelenlét csak a mai szemmel alakítható folyamatos, törések nélküli történetté. Ehhez hasonlóan (még) feltáratlan eseményről szól *Az „elgondolhatatlan kiméra”: Az első magyar újságírósztrájk és Cholnoky Viktor* című tanulmány, amely a sztrájkban résztvevő, mivel az 1912-ben a Pesti Naplónál (is) dolgozó, majd a lapban a sztrájkot követően rövid írást publikáló Cholnoky kapcsolódó tevékenysége mellett az egye-

dülálló esemény részletes eseménysorát és korabeli recepcióját kíséri végig. „Nem kétséges, a *Pesti Napló* szerkesztőségének sztrájkja során nemcsak a lapkiadónak és újságíróinak a küzdelme bontakozott ki, hanem ezzel párhuzamosan s ezen túlmenően maga az alapprobléma: laptulajdonos és bérmunkás újságíró viszonyának ellentmondásai is érzékelhetővé váltak” (310). Bár az írás közvetlenül nem szövegekről szól (még ha elkerülhetetlenül korabeli források elemzéséhez kell is folyamodnia), a korabeli szövegek létrehozását és megjelenését alapjaiban meghatározó „instancia”, a sajtó nevezetes „fejleményének” bemutatásával – a korabeli karrierlehetőségek megismeréséhez adott implicit hozadékokon át – nagyban hozzájárul ahhoz, hogy Cholnoky Viktort és társait természetesebben helyezhessük el működésük elsődleges kontextusában.

A Nyugat előtti irodalmi mezőnek az 1904-ben alapított *A Nap* is része volt, még ha ebben a szerkesztők nem elsősorban az irodalmi tartalmat is közvetítő tárcarovatnak szántak főszerepet, hanem a rikkoltzó betűkkel szedett vezércikkeknek, illetve a szenzációsajtó műfajába sorolható „bulváros” híreknek és riportoknak. Cholnoky 1905 és 1907 között számos vezércikket jegyzett a lapban, Lengyel ezeket összeolvasva próbálja élesebb kontúrokkal megrajzolni a politizáló Cholnoky „disszonáns” (124) képét. Cholnoky Viktort sok más mellett archaizáló jellegű, mesés-mitológiai kontextust idéző elbeszélései, kalandregénybe illő sorozathőse, valamint az álom vagy álomszerűség gyakori tematizálása okán előszeretettel sorolják a modernség diskurzusaiba joggal beleérthető folytatódó romantika vagy posztromantika alkotói közé. A „sok más” közé tartozik a 19. század ismert

kultusztörténeti fejleménye, a kábítószerrek „globalizálódása” is. Az „*alkohol gyilkos angyaláról*” szólva Lengyel *A ruah* és a *Horváth Ádám* című írásokat elemezve mutat rá arra, hogy Cholnoky szenvedélybetegségekkel kapcsolatos allúzióit szélesebb szociokulturális kontextusban kell elhelyezni ahelyett, hogy egyszerűen csak az önpusztítás vallomások jeleiként, lélektani dokumentumokként értelmeznénk őket.

A két bevezető tanulmány a kötet erősebb blokkjaként értékelhető, hiszen a filológus nyomozói-nyomolvasói tevékenységére a Cholnoky fővárosi „berobbanása” előtti évek feltérképezése során volt – nyomok, illetve összeszedetlen nyomok hiányában – a legnagyobb szükség. A rövidebb, folyóiratban is megjelenő írásban az író budapesti „megkapaszkodásáról” olvashatunk. A kiindulópontot testvére, László 1917-es, a Nyugatban megjelenő szövege jelképezi, Lengyel pedig kisimítja, magyarázza, olykor korrigálja a passzust, igaz, ehhez a korabeli lapokban eddig lappangó Cholnoky-szövegeket kell felszínre hoznia, de ugyanúgy el kell mélyednie a másik testvér, a híres földrajztudós, Cholnoky Jenő 1940-es évek elején írt feljegyzésében, ahogyan a korabeli fővárosi cím- és lakásjegyzék különböző kiadásaiban is. Hasonlóan összetett forráskorpusz reaktiválása szükséges a vidéki karrier bemutatásához is, amelynek közel három évtizedre nyúló történetét egy hosszú és átfogó tanulmányból ismerhetjük meg. *A fiatal Cholnoky Viktor: Az elsődleges habitualizáció rétegei és összetevői* című szöveg, mint „elsődleges vázlat” „minden gyarlósága, elnagyoltsága, adathiánya ellenére” – olvashatjuk a szerény felvezetésben – „néhány alapösszefüggést már érzékelhetővé tesz. Lehetővé teszi,

hogy az érett íróval foglalkozó értelmező munka érzékelje azt a folytonosságot s azt a diszkontinuitást, amely az 1899 előtti s utáni pályaszakasz között megvan, s a [szerző] későbbi karakterét is döntően befolyásolta” (12–13). Szó esik az apa, id. Cholnoky László irodalmi tevékenységéről, Viktor iskolai és jogáshallgatói éveiről, a tanulmányok megrekedéséről, majd újságíróként való elindulásáról (Veszprémi Hírlap), végül pedig lapalapításáról (Balatoni Hírlap). Ezek a stádiumokon keresztül pedig az eddiginél részletesebben láthatunk rá a korabeli pedagógiai viszonyokra, a helyi sajtó szerepére is. Lengyel András több Cholnoky-szöveg segítségével rekonstruálja a veszprémi lapok „ideológiáját”, a szerző ezt bírálni és megformálni kívánó szerepét – a szövegek nagy része (noha ezek egyenként nem tekinthetők teljes joggal markáns írásoknak) eddig szemernyi figyelmet sem kapott a szakirodalomban.

Lengyel olvasataiban legalább akkora szerepet kapnak Cholnoky Viktor – gyakran eddig ismeretlen – írásai, mint a recepciótörténet korabeli és utóbbi időszakban született fejleményei, de egy-egy vizsgálat egyszerre épít a publicisztikai és a szépirói tevékenységre is, reflektálva ezek szoros összetartozására az életműben. Emellett Cholnoky egyszerre jelenik meg okként és okozatként, azaz olyan alkotóként, aki, miközben nem vonhatta ki magát a századforduló intézményes „kötöttségeiből”, folytonosan nagy hangsúlyt fektetett a fennálló körülmények formálására (a hírközlésre, a tudományos felvilágosításra, a szépirodalmat olvasók igényeinek kielégítésére, vagy éppen a Pesti Naplóban megjelenő szövegek grammatikai hibáinak kigyomlálására) is. A kötet írásai egy még mindig feltáratlan életmű

eddig homályos részleteit fedezik fel az olvasók számára, de egyúttal utat nyitnak a további kalandozásokhoz is. A tanulmányok ismeretében élesebb képet kapunk az időszaki sajtóról, de a Cholnoky családról („hanyatlástörténetükről”), Kosztolányiról, valamint a Cholnoky-kutatás egészéről is. A kötet hasonló értéket képvisel, mint Cholnoky szövegeinek első, Fábri Anna által szerkesztett kétkötetes gyűjteményes kiadása 1980-ból (*Trivulzio szeme, A kísértet*), amelytől a szerző ezredfordulós újraolvasását eredeztethetjük.

Éppen a fentiek miatt nevezhető bosszantó hibának, hogy a kötet hátsó borítóján található ismertetésben, illetve egyes hivatkozásokban Az „alkohol gyilkos anyyala”: A narkotikumhasználat magyarázata Cholnoky Viktor írásaiban című tanulmányra mint először itt megjelenő írásra utalnak, holott a szöveg a Kalligram 2012/12-es számában már korábban napvilágot látott (szemben *A fiatal Cholnoky Viktorral*, amely valóban itt debütál). A másik említendő tévesztés a címhasználattal függ össze. A kötetben ugyanis végig az „esthajnali csillag” idézőjeles szerepeltetésével találkozunk, kivéve a külső borítón, ahol ráadásul az alcím (*Vázlatok és adatok Cholnoky Viktorról*) is a szerzői név toldalékos változatára rövidül. (Igaz, átvitt értelemben a borító „megoldása” azt a várákozást vetíti előre, hogy Cholnoky Viktorról a jövőben egyre kevésbé beszélhessünk az őt respektáló kortársak, például Kosztolányi hangján.) Sok érv szól ez ellen, köztük a szerzői akarat is, de a kötetet mégis monográfiaként illeszteném be Cholnoky Viktor recepciótörténetének jelentős állomásai közé.

Wirágh András

MTA BTK Irodalomtudományi Intézet